

Digitalisering van de Mollusken collecties bij Naturalis

Jeroen Goud en Bram van der Bijl

Historie

Schelpen worden al verzameld sinds de 17^e eeuw. Nederland kent een rijke historie van handel en van scheepvaart. Sinds er op Oost en West Indië werd gevaren zijn er veel tropische schelpen uit verre oorden naar Nederland gehaald. Aanvankelijk werden er door bijvoorbeeld kooplieden de zogenaamde 17^e eeuwse rariteitenkabinetten ingericht welke vaak voor een groot deel uit kostbare schelpen bestonden. Sinds de 19^e eeuw is er ook in Nederland veel wetenschappelijk onderzoek verricht naar het voorkomen en de verspreiding van Mollusca. De groep omvat in totaal ca. 80.000 soorten zoals slakken, tweekleppigen, inktvissen, stoottanden en keverslakken. We kennen vertegenwoordigers op land, in zee en in het zoete water. Sinds de 19^e eeuw heeft het Nederlands onderzoek zich ook gericht op het leven in de zee en werden er sinds de Siboga-expeditie nog tientallen andere expedities ondernomen. Maar ook het evolutionair onderzoek in de 20^e eeuw heeft door verzamelreizen en studentenprojecten veel belangrijk studie materiaal bijeengebracht. In zowel het Zoölogisch Museum te Amsterdam (1838) als in het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden (1820) zijn grote collecties gevormd. Zowel door het wetenschappelijk onderzoek als ook door de collectievorming van particulieren groeiden deze collecties met name in de 20^e eeuw aanzienlijk.

Doelstelling

Door het voorkomen van vele verouderde wetenschappelijke namen werd besloten de digitalisering ook te gebruiken voor een 'update' van de namen en door herschikking tevens een moderne systematische collectie te vormen. Voor een praktisch gebruik in de toekomst werd ook besloten de 2 oude collecties volledig te integreren. Daarnaast werden al het belangrijke typemateriaal en de schelpen verzameld door Von Siebold uit de hoofdcollectie geselecteerd voor latere bewerking. Vanwege de afnemende kwaliteit van de oude handgeschreven etiketten werd al het materiaal van voor 1940 gefotografeerd zodat de etiketten nu ook digitaal goed leesbaar zijn.

Uitvoering op zaal

De Mollusken digistraat werd voor de ogen van een breed publiek uitgevoerd door zijn plaatsing in de LiveScience zaal. De droge schelpencollectie bleek daarvoor een van de meest geschikte collecties vanwege het geringe besmettingsgevaar van het materiaal gedurende het verblijf op zaal. Voor een breed publiek werden aan de hand van deze collectie diverse verhalen verteld. Schelpen bleken bij een breed publiek populair te zijn en zo kon een scala van onderwerpen van oude handschriften tot moderne technieken gemakkelijk worden geïllustreerd.

Ontsmetting

De RMNH collectie kwam uit het ontsmette depot; de ZMA collectie kwam via een ontsmettingsvriezer. Het materiaal verbleef gemiddeld 6-8 weken op zaal. Iedere maand werd er 1x op zaal ontsmet. Er werd wel eens aan getwijfeld of dit geen infec-

tiegevaar opleverde. In het nieuw opgebouwde collectie depot werd na afloop nooit besmetting of vraat geconstateerd.

Registreren en digitaliseren

Beide bestaande afdelingsregistratiesystemen werden in de pilotfase van het project met behulp van een programmeur geïntegreerd en omgevormd tot een centraal registratie en digitaliseringssysteem. In een aanloopjaar werden in beide collecties alle 62.000 voorkomende soortnamen genoteerd in een formulier en voorzien van een moderne naam door studie te maken van beschikbare literatuur en databases. Uiteindelijk blijken er ruim 42.000 soorten schelpdieren in de droge collectie van Naturalis aanwezig te zijn. Dat is meer dan de helft van het aantal geldig beschreven soorten op aarde. De Naturalis mollusken collectie blijkt uiteindelijk de grootste digitaal ontsloten museale collectie ter wereld te zijn. Naast een 500 tal oude Von Siebold monsters werden ruim 14.000 typen monsters ontsloten.

Integratie

In de aanloop van het project werd ook een nieuw ladenkastensysteem ontwikkeld waarbij alle kasten en laden verplaatsbaar en onderling verwisselbaar blijven. Door de hoge mate van efficiënt ruimtegebruik is het gelukt om de ZMA en de RMNH collectie te plaatsen op hetzelfde vloeroppervlak waar aanvankelijk alleen de RMNH collectie stond.

Teamwork

Met een vrij groot team werd gedurende 2 jaar lang, 7 dagen per week aan de digitalisering en de integratie van de Mollusken gewerkt. Buiten de straat om werd de ZMA collectie ingepakt, verhuisd en ontsmet. Op systematische volgorde werden in totaal 150 pallets met dozen met laden aangevoerd. Iedere maand werden er nieuwe kasten aangevoerd en oude kasten op zaal geplaatst. Met behulp van speciaal ontwikkelde rolkastjes werden de nieuwe kasten in het depot gevuld met op moderne wijze, systematisch gesorteerde schelpensoorten. Ruim 625.000 monsters werden van een etiket voorzien met een nieuwe naam, een collectienummer, een QR code en een standplaatscodering. Er werd gewerkt op 4 opeenvolgende werkeilanden. A: teamleiding met registratie en systematische kennis van de Mollusca; B: etikettering; C: fotografie; D: collectieopbouw. Het materiaal werd op systematische volgorde uit de kasten gehaald en verwerkt. De oude kasten vormden niet alleen een aardig decor in de zaal maar waren tevens onmisbaar bij de verwerking en het voorsorteren voor de opbouw van de nieuwe collectie. In totaal werd er in dit project 24 mensjaar werk geïnvesteerd. Bij elkaar werkten 22 mensen er aan mee, als teamleider, als uitzend- of tijdelijke full- of parttime kracht.

Nieuwe plannen

Dankzij het FES gelden (een overheidsfonds afkomstig uit aardgasbaten) was Naturalis in staat om de Amsterdamse en Leidse collecties digitaal te ontsluiten en te integreren. Bij elkaar

was er voor de recente mollusken collectie een kleine 2 miljoen euro beschikbaar. Het is fantastisch dat wij die kans gehad hebben. Voor 95% is de collectie digitaal ontsloten en voorzien van een basisregistratie. Toch moesten er ook keuzes gemaakt worden. Een volledige registratie van de recente mollusken collectie die meer dan 900.000 droge monsters omvat en nog een kleine 100.000 monsters op alcohol zou nog eens een miljoen extra gekost hebben. Bij ca 40% van de monsters ontbreken de namen van verzamelaars en de vindplaatsen van het materiaal. Vergeet niet dat computers pas vanaf 1990 beschikbaar zijn en dat het grootste deel van deze collectie veel ouder is.

De oude collecties (van voor 1940) omvatten c. 200.000 monsters. Van een groot deel daarvan zijn de schelpen samen met de bijbehorende, vaak heel oud, etiketten gefotografeerd. Dat was nodig om ook op langere termijn de gegevens van de oude etiketten veilig te stellen. In bepaalde periodes zijn vroeger slecht papier of slecht houdbare inkt gebruikt. Sommige heel oude etiketten beginnen uit elkaar te vallen en sommige inkt beginnen te verbleken.

Inmiddels hebben collectiebeheerders en vrijwilligers niet stil gezeten. Herman Roode en Huub Hunneker sorteerden en voegden de gehele Nederlandse collectie van Leiden en Amsterdam samen. Nog niet volledig geregistreerd maar wel in nieuwe doosjes, in nieuwe kasten en op een moderne volgorde gesorteerd volgens recente naamgeving staat die collectie er ook weer prima bij.

Oude aanwinsten registers werden overgetypt door Fons Schipperijn en oude aanwinsten gegevens werden door collectiebeheer uit archieven, jaarverslagen en oude lijsten overgenomen. Een vrijwel volledige lijst van schenkers en verzamelaars nadert zijn voltooiing.

De oude collectie registreren

Wat wij verder zouden willen ondernemen is weer een relatie te leggen tussen die oude archieven en de oude collectiematerialen. Door het aflezen van de 150.000 foto's en het toevoegen van verzamelaar en schenker en de vindplaatsgegevens zouden wij weer in staat zijn om al die oude collectie weer te beschrijven, hun omvang aan te geven en gericht verder naar oude typen te zoeken.

Daar hebben wij vooral medewerkers voor nodig, menskracht zo te zeggen. Met de grootse nieuwbouwplannen, de volledig nieuwe inrichting van alle tentoonstellingen en een reorganisa-

tie van de wetenschappelijke afdelingen van Naturalis is het begrijpelijk dat de afdeling collecties nu geen nieuwe projecten meer kan financieren. Toch zouden wij graag doorgaan.

Vrijwilligers gezocht

Bent u in staat om minstens een dag per week ons in Leiden te komen helpen? Voor een periode van ca. 9 maanden hebben wij de beschikking over 2 werkplekken in Live Science, het project draait 7 dagen per week (van 10 tot 17 uur; weekend dagen van 11 tot 16 uur). Twee werkplekken met computers met 2 schermen zijn dagelijks beschikbaar. Op het ene scherm lezen we de gegevens van de foto's van het oude materiaal af en op het andere typen we verzamelaars- en schenkers namen en vindplaatsen in. Dat wat er staat, in oud schrift, in diverse talen, precies overtypen wat er staat, dat is de vraag. Op alle werkdagen wordt er begeleiding gegeven door collectiebeheerders en gast-medewerkers. Op 12 en 13 oktober 2015 beginnen we met kennismaking en cursusdagen. Uw reiskosten worden gedurende het gehele project vergoed. Wij zorgen voor een ontspannen werksfeer en zullen voldoende maatregelen nemen om door instructie en hulpmiddelen verschijnselen als stress en rsi buiten de deur te houden. Kwaliteit staat voorop; gelegenheid voor discussie en leren is er zeker. We willen natuurlijk wel voorde- ring maken, maar dit is geen project waar we productie draaien. Het is de bedoeling dat wij procedures en overzichtlijsten kunnen verbeteren en verfijnen en onze gezamenlijke kennisop- bouw en ervaring uiteindelijk zal leiden tot een project waarbij vrijwilligers ons ook online verder kunnen helpen bij het regi- streren van de volledige collectie.

Onze voorkeur gaat uit naar een beperkt aantal vrijwillige medewerkers zodat wij uw komst van meerdere dagen per week zeker toejuichen.

Kennis van schelpen en weekdieren is beslist niet nodig. Nauw- keurig kunnen werken en een redelijk goed geheugen dat zijn belangrijke eigenschappen. Prettig in de omgang en er vooral ook zin in hebben om er rustig mee door te gaan dat is wat wij van u vragen.

Vragen of aanmelden?

Neem contact op met Jeroen Goud of Bram van der Bijl telefo- nisch: 071-7517252 of via email: Jeroen.Goud@naturalis.nl of Bram.vanderBijl@naturalis.nl.

Wij kijken er naar uit.

Report on the 3rd European workshop on scaphopod molluscs (Cismar, April 24th – April 30th 2015)

J.G. (Jordy) van der Beek

Verslag van de 3e Europese Scaphopoda Workshop (Cismar, 24 april - 30 april 2015)

Samenvatting: Eind april vond in "Haus der Natur", Cismar, Duitsland, de derde Europese workshop over stoottanden plaats. De focus lag dit jaar vooral op Noord-Atlantisch materiaal uit diepwater, *Compressidentalium hungerfordi* (Pilsbry & Sharp, 1897) en stoottanden uit Nieuw Zeeland.

After almost a year it was again time for the annual event on scaphopod molluscs in "Haus der Natur" in Cismar, Germany. Despite the effort of the scaphopod-research team - Dr. Bernd Sahlmann, Frans de Jong, Dr. Vollrath Wiese and Jordy van

der Beek - to expand with some more tuskshell-enthusiasts, the number of participants remained unchanged.

Bernd, Vollrath and myself started on Sunday afternoon with some brief discussions on several mollusc related problems and